

CZU 343.144.5

UNELE ASPECTE CONTROVERSATE DE UTILIZARE A POLIGRAFULUI – VIZIUNI ȘI SOLUȚII

Iurie BULAI,

doctor în drept, conferențiar universitar al Catedrei
„Procedură penală, criminalistică și securitate informațională”
a Academiei „Ștefan cel Mare” a MAI,
ORCID: 0000-0001-5914-340X

Rezumat

În cadrul articolului sunt abordate unele aspecte controversate de utilizare a poligrafului. Autorul efectuează o disecție parțială a acestor controverse și își exprimă viziunile vizavi de soluționarea acestora.

Cuvinte-cheie: proces penal, legislație, avantaje, dezavantaje, reformă, prezentarea unei persoane pentru identificare, poligraf.

Summary

The article discusses controversial aspects of polygraph use. The author performs a partial dissection of these controversies and expresses his views on their resolution.

Keywords: criminal process, legislation, advantages, disadvantages, reform, presentation of a person for identification, polygraph.

Introducere. Stabilirea adevărului este una dintre cele mai importante sarcini a justiției. Pentru aceasta se folosesc atât metode tradiționale, cât și unele relativ noi oferite de progresul tehnic. Eficacitatea și calitatea rezultatelor utilizării unora dintre acestea au provocat și provoacă dezbateri științifice și practice.

Un astfel de instrument este poligraful. Scopul acestui articol este de a aborda aspectele controversate apărute în procesul utilizării poligrafului.

Utilizarea poligrafului a devenit un fenomen omniprezent, începând cu selecția personalului și verificarea fiabilității celui existent, precum și în cadrul măsurilor special de investigație, acțiunilor de urmărire penală în structurile Ministerului Afacerilor Interne și Securității Statului.

După unii, acesta este un panaceu și o cale de ieșire din situație pe unele probleme, după alții, este una dintre modalitățile de a încerca să stabilească adevărul, dar care este plină de lacune, vulnerabilități în domeniile

juridice, organizaționale, formativ-educaționale.

Britanicul H.J. Eysenck a formulat principiul de utilizare a poligrafului. În opinia sa, „drept minciună e o reacție care apare pe hârtia înscritoarelor, fiind o reacție fiziologică atestată în urma unei întrebări relevante care trebuie să fie diferită de orice altă reacție fiziologică provocată de întrebări nerelevante. În al doilea rând, a formulat principiul potrivit căruia o unică reacție (răspuns) nu poate fi considerată ca dovadă a nesincerității, dar mai multe întrebări de același fel sau foarte asemănătoare, dând reacții similare, pot constitui baza unei concluzii de probabilă vinovăție [6, p. 121].

V.M. Kneazev, președintele Asociației Publice din Belarus „Poligrafo-log” și vicepreședinte al Asociației Internaționale a operatorilor de tehnică poligraf, menționează că „principalul utilizator al poligrafului din lume sunt Statele Unite ale Americii, ale căror activități în acest domeniu au avut o pondere semnificativă asupra formării bazelor metodologice, tehnice și juridice de aplicare a poligrafului”. În procesul de lansare și desfășurare a verificărilor în masă în Statele Unite, ideologia acestor testări s-a schimbat semnificativ. În anii 1980, concluziile eronate ale unor pseudo-examinatori la poligraf au avut un mare rezonanță publică.

În căutarea profitului, unii specialiști, sau dându-se drept specialiști, au efectuat până la câteva zeci de sondaje poligraf pe zi, cu o durată de 10-15 minute fiecare [8].

Să încercăm să facem lumină la acest capitol. Ca să fie posibilă utilizarea unui mijloc tehnic acest fapt trebuie să fie reglementat juridic. Legalizarea utilizării poligrafului deja nu reprezintă o dilemă atât la nivel internațional, cât și la nivel local. Aspecte se diferențiază vizavi de modul de reglementare, și abordare a rezultatelor obținute cu utilizarea poligrafului.

Astfel, conform legislației Republicii Moldova, folosirea poligrafului este prevăzută de un șir de acte normative, printre care legea Nr. 132 din 17.06.2016 privind Autoritatea Națională de Integritate și Legea privind testarea poligrafului.

Dar și aici sunt aspecte care solicită de a fi evaluate și perfecționate. Astfel, cercetătorii M. Kalughin și A. Kalughin afirmă: „din păcate, cadrul normativ în domeniu nu este de o calitate care ar asigura eficiența testării. Nici cadrul instituțional nu este unul care ar facilita procesul. Buna parte a autorităților abilitate cu dreptul de a iniția testarea, cum ar fi CSM, SV, MAI, nu-l pun în exercițiu. Motivele invocate sunt diferite: lacunele și deficiențele cadrului normativ; indisponibilitatea și imposibilitatea achiziționării aparatelor poligraf; deficitul de operatori poligraf și lipsa oricăror posibilități, la

nivel național, de a-i forma” [7, p. 26].

În acest sens ținem să menționăm că existența unui cadru juridic acordat la cerințele actuale reprezintă dezideratul unei activități eficiente.

Alt aspect este abordarea științifico-practică a utilizării unui mijloc tehnic. În esență după cum afirmă pe bună dreptate cercetătoarea autohtonă Mariana Grama este elaborat fundamentul logic al folosirii tehnicii poligraf. Acesta constă în următoarele:

1. metodologia de testare este admisă de lege;
2. protecția juridică oferită de cadrul legal care admite folosirea tehnicii poligraf decurge atât din fundamentarea științifică a metodei, cât și din inviolabilitatea principiului respectului persoanei;
3. utilizarea tehnicii se face cu acordul subiectului;
4. raportul de constatare tehnico-științifică elaborat de specialistul în psihologie, ca urmare a testării la poligraf, este supus liberei aprecieri a organului competent;
5. însăși instalarea subiectului la poligraf nu este un ceremonial deosebit, ci o activitate firească, compusă din manopere asemănătoare celor medicale.

Deci, investigația și detecția comportamentului simulat nu poate fi considerat nici prin conținut, nici prin formă și nici prin tehnica pe care o utilizează, ca fiind o procedură care încalcă prezumția nevinovăției [3].

Unul din aspectele controversate de utilizare a poligrafului este folosirea acestuia în cadrul procesului de angajare și verificare a personalului care lucrează deja, în acest context dorim să remarcăm că, în cazul rezultatelor negative la test, o persoană nu este angajată în structurile Ministerului de Interne, Securitate sau altor instituții de stat. Se atestă faptul că persoana primește o „stigmatizare”. Ceea ce, în opinia noastră, nu este corect. Considerăm că, pe lângă aceasta metodă trebuie să fie aplicate în combinație și alte modalități tradiționale de verificare.

Instrucțiunile de utilizare a poligrafului subliniază că rezultatele utilizării acestuia au doar valoare orientativă și nu pot fi folosite ca probă în instanță.

În acest context este viabil cazul de excepție de neconstituționalitate ridicată de către dl Teodor Cârnaț, care a contestat caracterul justificat al art. 4 lit. a (2) din Legea nr. 269 din 12 decembrie 2008 privind aplicarea testării la detectorul comportamentului simulat (poligraf), precum și a art. 11 alin. (10), (11) și (12) din Legea nr. 132 din 17 iunie 2016 cu privire la Autoritatea Națională de Integritate, ce instituie testarea la poligraf și îi obligă pe candidații la funcția de președinte sau de vicepreședinte al Agenției Naționale de Integritate să susțină această probă.

Ca urmare, Curtea a remarcat că testul poligraf nu reprezintă o metodă științifică acceptată la nivel european sau internațional și un procedeu sigur de detectare a comportamentelor simulate. Totuși, această metodă poate fi coordonată cu alte date stabilite în baza unor metode științifice. Prin urmare, nu se poate susține lipsa oricărei legături raționale cu scopurile legitime pe care le urmăresc prevederile legale contestate.

În opinia juriștilor germani, oboseala excesivă, consumul de alcool ori de anumite substanțe medicamentoase poate conduce, de asemenea, la incertitudini sub aspectul veridicității informațiilor relatate în raportul de expertiză. În acest sens, Curtea Federală de Justiție din Germania a hotărât că *„dovezile bazate pe poligraf sunt în mod inerent neconvingătoare și nu pot fi admise în instanțele de judecată. Cererile acuzării sau apărării de a efectua teste poligraf vor fi respinse în toate situațiile [2].*

Pentru psihologia judiciară există următoarea dilemă științifică: rezultatele poligrafului sunt sau nu indicatorii veridicității sau non-veridicității declarațiilor date într-un caz? Verdictul psihologilor este unul dual. Are un aspect pozitiv, dar însoțit de vulnerabilități.

În opinia lui Nicolae Mitrofan, sub aspect psihologic este un adevăr incontestabil că, în realitate, cu excepția unor psihopați, a unor actori de mare clasă ori oameni de știință (fiziologi), manifestările înregistrate ale activității sistemului nervos vegetativ nu pot fi controlate de voință. Din acest motiv 95% din rezultatele obținute la poligraf trebuie să fie considerate ca fiind valabile [6, p. 171].

Totodată ținem să specificăm opinia cercetătorului Ioan Bus care atestă că actualele înregistrări poligrafice sunt relativ imperfecte, indicatorii utilizați în detecția nesincerității fiind *„dependenți de manifestările emotive, de forma în care se desfășoară simularea și calea periferică a evidențierii ei” [1].*

De asemenea, literatura de specialitate evidențiază o serie de factori care pot să influențeze negativ detecția simulării. Este vorba de așa-numiții „factori frenatori”, care nu trebuie confundați cu încercările de inducere în eroare a poligrafului, acești factori putând să apară și la persoanele sincere, inocente. Astfel, Rene le Chat afirmă că *„noi ne temem că un mecanism oarecare ar putea vreodată să se adapteze la particularitățile ființei umane” [5].*

În acest context V. Nester exemplifică o parte dintre factorii care pot afecta rezultatele examinării cu aparatul poligraf, și anume:

1. neconștientizarea posibilității de detectare manifestată, de regulă, la subiecții cu nivel de școlarizare și IQ foarte scăzut ori cu responsabilitate socială scăzută;

2. îndoieli față de exactitatea aparatului, competența examinatorului

ori condițiile în care se efectuează examinarea, concretizată în tensiunea emotivă sau nervozitatea ridicată a unui subiect sincer;

3. nemulțumirea sau resentimentul unui subiect sincer față de examinarea cu aparatul poligraf;

4. hiper-anxietatea, ce poate fi rezultată din problemele personale ale subiectului, teama pentru implicarea în fapta cercetată, extinderea investigației asupra altor fapte sau orice alte cauze de natură a conduce la un nivel ridicat de anxietate;

5. implicarea în alte fapte sau infracțiuni similare – subiectul este sincer cu privire la fapta în curs de cercetare, dar, fiind implicat în alte fapte, este dominat de un complex de culpabilitate;

6. incomoditatea fizică și psihică din timpul examinării, rezultată din teama subiectului de o posibilă durere fizică produsă de aparat, presiunea exercitată de manșonul de tensiune arterială – puls sau de tubul pneumograf etc.;

7. responsabilitatea pe care o trăiește subiectul cu privire la nerespectarea atribuțiilor de serviciu, favorizând comiterea infracțiunii de către o altă persoană. De pildă, neglijența unui paznic;

8. anchetarea excesivă a subiectului anterior examinării. De exemplu, anchete prelungite și oboseitoare ori acuzațiile aduse subiectului;

9. numărul prea mare de întrebări sau prea multe teste administrate subiectului într-o singură examinare – acesta poate deveni lipsit de reacție;

10. frazeologia inadecvată a întrebărilor relevante – întrebări echivoce;

11. întrebările de control inadecvate, deci cele care nu au legătură cu problematica pentru care este cercetat subiectul;

12. starea de „*subșoc*” sau „*epuizarea de adrenalină*” – un subiect nesincer poate fi fără reacție dacă este examinat imediat după comiterea infracțiunii, datorită epuizării nervoase a acestuia; o tensiune emotivă provoacă un exces de adrenalină în sânge, iar glandele suprarenale, fiind suprasolicitate, devin incapabile să facă față situației;

13. raționarea și autoînșelarea; de exemplu, într-o situație limită, când subiectul este condamnat la moarte, acesta devine atât de preocupat de situația sa dificilă, încât amintirile sale despre fapta comisă devin foarte estompate, iar o examinare la poligraf poate fi neconcludentă;

14. anomalii fiziologice și mintale, cum ar fi hipertensiunea arterială, hipertiroidismul, stările febrile etc. [4].

O altă componentă importantă a utilizării poligrafului și calitatea acestor măsuri depinde de calitatea pregătirii specialistului poligraf.

În special, dorim să remarcăm în acest sens opinia lui Iu. Holodnîi,

care consideră că: utilizarea calitativă a poligrafului în scopuri de aplicare a legii este determinată de prezența a patru componente și anume: standardele metodologice de utilizare a unui poligraf în practică, c) disponibilitatea de hardware și software fiabile (aparate poligraf combinate cu calculatoare performante) care au trecut certificarea corespunzătoare, d) disponibilitatea de examinatori a operatorilor calificați de tehnică poligraf [9].

Dat fiind faptul că eficacitatea unui test poligraf depinde cu 90% de calitatea pregătirii examinatorului poligraf, ultima dintre componente este cea mai importantă și decisivă.

Prima sarcină este de a îmbunătăți calificările operatorilor poligraf prin eliminarea diferențelor interdepartamentale în ceea ce privește calitatea pregătirii lor. Pentru a rezolva cu succes această problemă, este necesară aducerea la un singur standard a tehnologiei de pregătire a examinatorilor la poligraf din diverse instituții de stat, care să îndeplinească cerințele stabilite în practica mondială.

Un instrument de rezolvare a primei sarcinii discutate poate fi, de exemplu, o comisie metodologică interdepartamentală și de calificare, care va prelua organizarea și coordonarea lucrărilor pe tema poligrafului.

Activitatea la poligraf este un proces creativ ce nu tolerează un șablon, cu toate acestea, aparent, este timpul să se introducă cerințe uniforme de standardizare pentru respectarea strictă de către examinatorii poligraf, care să se racordeze la cele mai forte și viabile standarde metodologice și condiții de efectuare a sondajelor cu folosirea poligrafului. Un alt deziderat al acestei activități este utilizarea unui hardware și software certificat. Un alt element indispensabil unei activități eficiente, calitative este operarea unor reglementări legale mai avansate care să țină cont de nivelul internațional de dezvoltare a domeniului poligrafului, de nevoile reale ale practicii și de nevoile specifice fiecărei agenții utilizatoare a acestei metode.

Totodată, am dori să remarcăm că nu este un secret faptul că serviciile speciale din întreaga lume au tehnologii pentru instruirea și formarea agenților pentru a depăși testarea poligrafului, dacă serviciile speciale au astfel de tehnologii, atunci le cunosc nu numai angajații lor ci și alte persoane. Acestea pot fi cunoscute organizațiilor teroriste, extremiste, structurilor crimei organizate etc., în rândurile cărora se află și foști agenți... Toate acestea sunt un alt factor care duce la ideea că cei care pot fi testați și au păcate îl pot depăși și invers persoane nevinovate.

Toate acestea, în opinia noastră, sugerează că utilizarea oricăror mijloace tehnice ar trebui să aibă un caracter orientativ, iar decizia să fie luată

numai împreună cu alte date din alte surse verificate.

Concluzie. În acest articol, am luat în considerare pe scurt doar câteva dintre problemele controversate care provoacă discuții între practicieni și teoreticieni în domeniu. Acesta este doar vârful aisbergului în încercarea de a face lumină asupra lor și de a oferi câteva soluții.

Referințe bibliografice

1. Bus I., Psihodetecția comportamentului simulat, Editura Ingram, Cluj-Napoca, 2000, *consultat la 03.11.2022.*
2. Bundesgerichtshof: Entscheidungen vom 17.12.1998, 1 StR 156/98, 1 StR 258/98, *consultat la 24.10.2022.*
3. Grama M., Articol „Detectarea științifică a conduitei simulate: utilizarea tehnicii poligraf”, publicat în cadrul Culegerii comunicărilor din cadrul Conferinței științifice naționale cu participare internațională „Realități și perspective ale învățământului juridic național” din 1 și 2 octombrie 2019, organizată cu ocazia aniversării de 60 de ani ai Facultății de Drept a Universității de Stat din Moldova. Preluat de pe sursa <https://juridice-moldova.md/7020/detectarea-stiintifica-a-conduitei-simulate-utilizarea-tehnicii-poligraf.html> *consultat la 02.11.2022.*
4. Nester V. Valoarea probatorie a testării cu aparatura poligraf în dreptul românesc și în alte state. Vulnerabilitățile testării, art. publicat la 03.11.2016, preluat de pe <https://www.juridice.ro/476635/valoarea-probatorie-a-testarii-cu-aparatura-poligraf-in-dreptul-romanesc-si-in-alte-state-vulnerabilitatile-testarii.html> *consultat la 01.11.2022.*
5. Reid John E., & Fred E. Inbau, „Truth and Deception the. Polygraph (Lie-Detector) Technique”, Second Edition, Baltimore, 1977.
6. Mitrofan Nicolae, Zdrenghia Voicu, Butoi Tudorel. Psihologie judiciară. București: Casa de Editură și Presă „ȘANSA” S.R.L., 1992. *consultat la 01.11.2022.*
7. Kalughin M., și Kalughin A., Aplicarea testării la detectorul comportamentului simulat (Poligraf), Institutul politici publice, Chișinău 2020. *consultat la 07.11.2022.*
8. Князев В.М. Возможности применения полиграфа при обеспечении работы СБ ритейла//www.aercom.by *consultat la 22.10.2022.*
9. Холодный Ю. И., доктор юридических наук, кандидат психологических наук, начальник отдела Института криминалистики ФСБ России. Применение полиграфа в России: современный уровень и перспективы развития. http://www.liedetector.ru/info/publications/Primeneniye_poligrafa_v_Rossii_sovremennyy_uroven_i_perspektivy_razvitiya/ *consultat la 26.02.2019.*